

УДК 343.156

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.37>

## ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ У ХОДІ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

**Жевнєров І.М.,**

*аспірант кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності,  
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

*ORCID: 0009-0006-2534-1575*

**Жевнєров І.М. Окремі аспекти забезпечення доступу до правосуддя у ході касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.**

Стаття присвячена аналізу деяких особливостей забезпечення доступу до правосуддя на стадії касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. Виходячи з того, що касаційний перегляд відіграє ключову роль у забезпеченні єдності та стабільності судової практики, а також виправленні істотних судових помилок, досліджується питання гарантій та допустимих обмежень доступу учасників кримінального провадження до касації. На основі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практики Європейського суду з прав людини зроблено висновок, що право на касаційне оскарження не є абсолютним і може підлягати обмеженням за умови їх пропорційності, передбачуваності та відповідності легітимній меті. Аналіз чинного законодавства України демонструє, що законодавець свідомо відмовився від моделі «стрибаючої касації» та закріпив послідовний механізм апеляційного та касаційного перегляду як гарантію ефективного судового контролю.

У статті розглянуто окремі аспекти встановлених Кримінальним процесуальним кодексом України строків касаційного оскарження. На підставі порівняння положень діючого КПК України та КПК 1960 року продемонстровано еволюцію строків касаційного оскарження та обґрунтовано оптимальність чинного тримісячного строку, який забезпечує баланс між реальним, а не ілюзорним доступом до правосуддя, з одного боку, і стабільністю судових рішень – з іншого. Окрему увагу приділено проблематиці поновлення пропущеного строку касаційного оскарження, що може становити загрозу для принципу юридичної визначеності. Наголошено, що це питання належить до дискреційних повноважень суду, вирішення якого потребує максимально виваженого підходу та з'ясування, чи виправдовують наведені причини відступ від принципу *res judicata*.

Зроблено висновок, що обмежений, але гарантований доступ до касації є необхідною умовою функціонування ефективного механізму судового контролю у кримінальному провадженні. Запроваджені законодавцем фільтри в цілому відповідають вимогам пропорційності, а їхнє належне застосування судовою практикою здатне забезпечити належний баланс між реальним доступом особи до правосуддя та стабільністю судових рішень.

**Ключові слова:** касаційне оскарження, касаційне провадження, доступ до правосуддя, кримінальне провадження, касаційні фільтри, строки касаційного оскарження, правова визначеність.

**Zhevnerov I.M. Selected aspects of ensuring access to justice during cassation appeals of court decisions in criminal proceedings.**

The article examines several specific features of ensuring access to justice at the stage of cassation appeals of court decisions in criminal proceedings. Recognizing that cassation review plays a crucial role in maintaining the unity and stability of judicial practice, as well as in correcting significant judicial errors, the study focuses on the guarantees and permissible limitations governing participants' access to cassation. Based on the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) and the case law of the European Court of Human Rights, the article concludes that the right to lodge a cassation appeal is not absolute and may be subject to restrictions, provided they

are proportionate, foreseeable, and pursue a legitimate aim. An analysis of current Ukrainian legislation demonstrates that the legislator has intentionally abandoned the model of “leapfrog cassation” and established a sequential mechanism of appellate and cassation review as a guarantee of effective judicial control.

The article also addresses certain aspects of the time limits for cassation appeals established by the Criminal Procedure Code of Ukraine. By comparing the provisions of the current CPC of Ukraine with those of the 1960 CPC, the study illustrates the evolution of these time limits and substantiates the optimality of the current three-month period, which ensures a balance between real – rather than illusory – access to justice, on the one hand, and the stability of judicial decisions, on the other. Particular attention is given to the issue of restoring a missed cassation deadline, which may pose a threat to the principle of legal certainty. It is emphasized that this matter falls within the discretionary powers of the court and requires a thoroughly reasoned approach to determine whether the reasons provided justify an exception to the principle of *res judicata*.

The study concludes that limited – but guaranteed – access to cassation constitutes an essential prerequisite for the effective functioning of judicial oversight in criminal proceedings. The procedural filters established by the legislator generally comply with the requirements of proportionality, and their proper application by the courts can ensure an appropriate balance between genuine access to justice and the stability of judicial decisions.

**Key words:** cassation appeal, cassation proceedings, access to justice, criminal proceedings, cassation filters, time limits for cassation appeals, legal certainty.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах ефективний механізм касаційного оскарження та перегляду судових рішень у кримінальному провадженні є одним із важливих елементів забезпечення права на судовий захист та гарантією справедливого правосуддя. Перегляд судових рішень у касаційному порядку забезпечує належне функціонування механізмів судового контролю та перевірки правосудності судових рішень у кримінальному провадженні, сприяє єдності та уніфікації судової практики, а також виступає додатковим інструментом виправлення істотних помилок, що могли бути допущені судами першої чи апеляційної інстанцій. Наявність ще однієї, вищої «сходинки» у системі перегляду судових рішень, створює додаткові гарантії захисту прав учасників кримінального провадження, а забезпечення доступу до касаційного оскарження визначає реальну можливість особи домогтися виправлення судової помилки.

**Метою дослідження** є аналіз деяких особливостей забезпечення доступу до правосуддя у ході касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, а також характеристика строків касаційного оскарження як процесуальних обмежень у контексті їх відповідності принципам пропорційності, правової визначеності та ефективності судового контролю.

**Стан опрацювання проблематики.** Питання забезпечення доступу до правосуддя загалом та у кримінальному судочинстві зокрема привертало увагу значної кількості вітчизняних науковців, серед яких О. Балацька, І. Гловюк, С. Глущенко, Ю. Івчук, О. Кучинська, О. Льошенко, Р. Степанюк, К. Шестопад, О. Шило, В. Шибіко та інші. У свою чергу, питання касаційного провадження у кримінальному процесі знайшли відображення у дослідженнях Н. Бобечка, А. Євміна, О. Костюченко, Л. Лобойка, В. Нора, А. Селіванова, Я. Скоковської, В. Шапули, у яких розглядалися процесуальні особливості касаційного оскарження, загальні положення касаційного розгляду, проблеми застосування касаційних фільтрів, повноваження суду касаційної інстанції та інші питання. Окремі аспекти доступу до касації, пов'язані з гарантіями права на справедливий суд, відображені в роботах, присвячених аналізу практики Європейського суду з прав людини (Я. Берназюк, В. Заборовський). Разом із тим, незважаючи на наявні напрацювання, питання забезпечення доступу до касаційного оскарження саме у кримінальному провадженні, визначення його критеріїв, гарантій та обмежень, а також впливу касаційних фільтрів на реалізацію такого доступу потребують подальшого дослідження.

**Виклад основного матеріалу.** Розпочнемо з того, що міжнародно-правові акти, що акумулювали у собі світовий правовий досвід, як правило, формують лише загальні принципи, на яких повинна ґрунтуватись система перегляду судових рішень. Так, ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) передбачає право кожного, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. У цій же статті зазначено,

що здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом. Як бачимо, Протокол № 7 до Конвенції гарантує право на оскарження судового рішення, однак не покладає на держави-учасниці обов'язку створювати апеляційні чи касаційні суди. Водночас, у разі якщо держава запровадила відповідні інстанційні рівні перегляду, на неї покладається позитивний обов'язок забезпечити дотримання стандартів справедливого суду й на цих стадіях провадження. Це, зокрема, передбачає гарантування доступу до правосуддя як невід'ємного елементу права на справедливий суд.

Відповідно до пункту 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Відповідно до цього конституційного положення, а також передбаченого ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» принципу інстанційності як одного із принципів побудови системи судоустрою України, в нашій державі діють суди касаційної інстанції. Згідно із ч. 3 ст. 33 КПК, яка визначає інстанційну підсудність, кримінальне провадження у касаційній інстанції здійснює Верховний Суд, тоді як ч.ч. 5, 6 ст. 31 КПК деталізують склад суду, що здійснює кримінальне провадження в касаційному порядку (колегія суддів, судова палата, об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду або Велика Палата Верховного Суду). Особливості провадження в суді касаційної інстанції визначаються главою 32 КПК.

Разом з тим, сама наявність інстанційної побудови системи судоустрою та закріплення можливості касаційного оскарження ще не означають автоматичного та безумовного доступу кожного до розгляду його скарги судом касаційної інстанції. Право на доступ до правосуддя не має абсолютного характеру, що послідовно підкреслюється у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Це означає, що держава може запроваджувати певні процесуальні обмеження, однак за умови, що вони переслідують легітимну мету, є пропорційними та не нівелюють саму сутність права (рішення ЄСПЛ у справах «Мушта проти України», заява № 8863/06, п. 37; «Kreuz v. Poland», заява № 28249/95, п. 53; «Stanev v. Bulgaria», заява № 36760/06, п.п. 229-230, «Леонідов проти України», заява № 2064/12, п. 23, та інші). Іншими словами, практика ЄСПЛ виходить з того, що відмова у допуску до касаційного перегляду справи не порушує п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якщо національним законодавством визначені відповідні обмеження, які є пропорційними та передбачуваними.

Своєрідним підтвердженням допустимості таких обмежень є встановлення законодавцем низки суттєвих процесуальних фільтрів у відповідних положеннях КПК, які регламентують кримінальне провадження у касаційній інстанції. Такі фільтри, насамперед, спрямовані на забезпечення стабільності судової практики та концентрацію діяльності суду касаційної інстанції на вирішенні принципових, часто досить суперечливих правових питань. Водночас їх запровадження актуалізує потребу в оцінці допустимого обмеження законодавцем реалізації права на доступ до правосуддя, аби забезпечити баланс між ефективністю касаційного механізму та гарантуванням реальної можливості особи домогтися перегляду судового рішення та виправлення судових помилок.

Визначаючи особливості права на касаційне оскарження як права на третій перегляд справи, Я. Берназюк зазначив, що це право не є абсолютним, оскільки може бути обмежене відповідно до національного законодавства шляхом визначення кола питань, які виключаються з права на касацію, або чіткого визначення випадків, за яких таке право виникає [1]. Дійсно, як вбачається зі змісту п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України, право особи на касаційне оскарження судового рішення в кримінальному провадженні має обмежений характер та реалізується виключно у випадках, передбачених КПК.

За загальним правилом, відповідно до ст. 424 КПК у касаційному порядку можуть бути оскаржені вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції. Таким чином, законодавець фактично відмовився від закріпленого у КПК 1960 р. принципу так званої «стрибаючої касації», оскільки доступ до касаційного оскарження відповідних судових рішень відкривається лише після їх перегляду в апеляційному порядку. Як слушно відмітив Н. Бобечко, обов'язок дотримання послідовного порядку оскарження судових рішень у кримінальному провадженні є абсолютним і не має винятків [2, с. 173].

На нашу думку, такий підхід дозволяє забезпечити послідовність судового контролю та реалізувати принцип процесуальної економії, адже він дає змогу виправити судові помилки ще на попередній стадії кримінального провадження і запобігти перенавантаженню суду касаційної інстанції. Крім того, важливо не допустити ігнорування учасниками провадження апеляційного механізму, адже саме апеляційний перегляд виступає основним та найбільш ефективним способом виправлення судових помилок, оскільки суд апеляційної інстанції є судом факту і права. Натомість суд касаційної інстанції, будучи тільки судом права, не може досліджувати докази та вирішувати питання про їх достовірність, встановлювати нові обставини, а зосереджується виключно на перевірці правильності застосування норм права та правової оцінки обставин судами нижчих інстанцій. По суті, як справедливо зазначається у літературі, відмовою від реалізації права на апеляційне оскарження, учасник судового провадження унеможливорює перевірку правосудності рішення суду першої інстанції з питань факту [2, с. 172]. Важливо також зазначити, що правило «касація після апеляції» є своєрідним запобіжником будь-яких зловживань системою оскарження, тим паче, що йдеться про перегляд остаточних судових рішень.

Очевидно, що є й деякі недоліки такого підходу, пов'язані, насамперед, із неможливістю своєчасного подання апеляційної скарги через окупацію, зруйновану інфраструктуру та інші причини, пов'язані із дією воєнного стану. Це, відповідно, може заблокувати доступ до касаційного оскарження. І хоча законодавець передбачив певний запобіжник – можливість порушити питання про поновлення строку апеляційного оскарження (ст. 399 КПК), особа не завжди може довести поважність причини його пропуску з незалежних від неї обставин.

У науковій літературі та практиці ЄСПЛ строки оскарження традиційно розглядаються як процесуальні обмеження доступу до правосуддя, які безпосередньо впливають на можливість реалізації права на перегляд судового рішення, у тому числі й у касаційному порядку. Водночас строки можна розглядати і як допустимий інструмент регулювання доступу до касації, який, з одного боку, дисциплінує учасників кримінального провадження, а з іншого – забезпечує дотримання принципу правової визначеності та стабільності судових рішень.

А. Волобуєв та С. Смоков на підставі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства виділили два види процесуальних строків кримінального провадження в залежності від суб'єкта їх визначення: 1) процесуальні строки, встановлені законодавцем; 2) процесуальні «розумні» строки, визначення яких віднесено до компетенції прокурора і слідчого судді (під час досудового розслідування) і суду (під час судового провадження) [3, с. 703]. Строк подання касаційної скарги можемо віднести до першого виду процесуальних строків, який для учасників кримінального провадження (для суб'єктів касаційного оскарження зокрема) має імперативний характер: вихід за їх межі не допускається і впродовж визначеного законодавцем строку суб'єкт повинен вчинити певні процесуальні дії. У цьому контексті варто погодитися із думкою указаних вище вчених, що «встановлені законодавцем жорсткі процесуальні строки покликані упорядкувати кримінальне провадження з точки зору забезпечення можливості його учасникам реалізувати свої права у відповідний для цього термін, виключити слідчо-судову тяганину, оптимізувати витрати державних коштів на судочинство» [3, с. 704].

Відповідно до ч. 2 ст. 426 КПК касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення. Однак у науковому середовищі питання оптимальності встановленого процесуального строку залишається дискусійним. Так, Н. Бобечко висловлює сумнів щодо виправданості цього строку, оскільки він спричиняє затягування розгляду кримінального провадження касаційною інстанцією. Він вважає, що достатнім для учасників судового провадження та відповідним умовам касаційного провадження є місячний строк для подання касаційної скарги [2, с. 181]. Обґрунтовуючи свою позицію, науковець апелює до зарубіжного досвіду, де строки подання касаційних скарг варіюються від одного тижня до одного року.

Зарубіжний досвід правового регулювання інституту касаційного перегляду судових рішень у кримінальному провадженні також став одним із ключових аргументів пропозиції А. Євміна, який запропонував внести зміни до ч. 2 ст. 426 КПК і скоротити строк касаційного оскарження до двох місяців. Водночас викликає сумнів запропонована автором аргументація, що спирається на положення інших вітчизняних процесуальних кодексів (ЦПК, ГПК, КАСУ), які передбачають двадцятиденний строк подання касаційної скарги [4, с. 98]. На нашу думку, кореляція між цим



строком і запропонованим двохмісячним строком касаційного оскарження є необґрунтованою, оскільки цивільне, господарське та адміністративне судочинство мають іншу природу спірних правовідносин, обсяг доказування тощо, що унеможлиблює екстраполяцію їх моделей на кримінальне процесуальне законодавство.

Звернення до положень КПК 1960 р. дає змогу простежити іншу законодавчу модель регулювання строків касаційного оскарження. Відповідно до ч. 2 ст. 386 КПК 1960 р. касаційні скарги і подання на судові рішення, зазначені у ч. 2 ст. 383 цього Кодексу, можна було подати протягом шести місяців після набрання ним законної сили. У літературі слушно звертається увага на те, що навряд чи можна було вважати цей строк оптимальним та розумним, оскільки виправити допущену помилку у цій категорії судових рішень можливо було лише після багатомісячної тяганини, а отже окремі учасники процесу тривалий час знаходилися у стані правової невизначеності. Процес пошуку порушень закону міг тривати місяцями і навіть роками, тоді як для впорядкованості та визначеності правовідносин необхідно забезпечити стабільність судових рішень в державі та їх реальне виконання [5, с. 102].

Видається, що передбачений на сьогодні строк касаційного оскарження судових рішень відповідає сучасним умовам і є дійсно збалансованим. Цього часу буде достатньо для підготовки обґрунтованої та належним чином аргументованої касаційної скарги. Важливою гарантією реалізації права на доступ до правосуддя є також передбачена п. 3 ч. 3 ст. 429 КПК можливість поновлення строку касаційного оскарження у разі його пропуску з поважних причин. Ця норма забезпечує гнучкість процесуального регулювання, адже особа не позбавлена реальної можливості захистити свої права.

Водночас безпідставне поновлення такого процесуального строку може становити загрозу для принципу юридичної визначеності, особливо у випадках, коли строк оскарження поновлюється після спливу тривалого часу без наявності об'єктивної потреби у виправленні суттєвих судових помилок або інших істотних недоліків правосуддя. Хоча вирішення цього питання належить до дискреційних повноважень суду, у кожній конкретній справі він повинен перевірити поважність причин пропуску строку та з'ясувати, чи виправдовують ці причини відступ від принципу *res judicata*.

**Висновки.** Таким чином, аналіз чинного кримінального процесуального законодавства свідчить, що доступ до касаційного оскарження у кримінальному провадженні має обмежений, проте гарантований характер. Ключовим у цьому контексті є питання балансу між забезпеченням доступу до правосуддя та гарантуванням належного функціонування найвищої судової інстанції держави. Право на доступ до правосуддя не передбачає абсолютної можливості оскарження в будь-яких формах і за будь-яких умов, воно може бути обмежене задля досягнення інших легітимних цілей. Водночас такі обмеження мають відповідати вимогам пропорційності, передбачуваності та недопущення звуження змісту права настільки, що його реалізація стане формальною або ілюзорною. У цьому сенсі показовим є забезпечення «дотримання розумної пропорційності між правом особи на доступ до суду вищої інстанції та дотриманням правової визначеності в державі» [6, с. 384], що має бути вихідною точкою для оцінки будь-яких законодавчих чи судових обмежень.

На нашу думку, запроваджені законодавцем окремі процесуальні фільтри та тримісячний строк касаційного оскарження узгоджуються з принципом правової визначеності та спрямовані на забезпечення ефективності касаційного перегляду. Кримінальне провадження, на відміну від інших видів проваджень, характеризується значним обсягом матеріалів, складністю доказової бази та особливою вагою можливих наслідків для учасників процесу, що зумовлює потребу в більшому часовому ресурсі для ретельного опрацювання підстав касаційного оскарження. У цьому контексті скорочення строку може створити ризики формалізації касаційного перегляду. Натомість забезпечення права на поновлення строку у випадку його пропуску з поважних причин додатково підсилює гнучкість і справедливість чинної моделі, хоча суди повинні ретельно оцінювати підстави для цього, аби не допустити порушення принципу *res judicata* та зберегти баланс між реальним доступом до правосуддя і стабільністю судових рішень.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берназюк Я. Європейські стандарти реалізації права особи на доступ до правосуддя в аспекті можливості касаційного (третього) перегляду справи. *Судово-юридична газета*. 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1057874>.

2. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: правове регулювання, доктрина, практика : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 686 с.
3. Волобуєв А.Ф., Смоков С.М. Процесуальні строки у кримінальному провадженні: проблемні питання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 1. С. 702-707. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/324000/314081>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.117>.
4. Євмін А.М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: дис.. ... канд.. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2016. 215 с.
5. Фідря Ю.О. Діяльність прокурора в контрольних стадіях кримінального процесу: дис.. ... канд.. юрид. наук. 12.00.10. Одеса, 2010. 224 с.
6. Заборовський В.В., Манзюк В.В., Стойка А.В. Перегляд судових рішень: теоретико-правове дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо доступу до правосуддя. *Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 383-389. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/73.pdf> <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.71>.